

ผลของการเลี้ยงโคและกระบือต่อวิถีชีวิตของชุมชนปกากะญอ บ้านผาด่าน ตำบลทากาศเหนือ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน

Effects of Cattle and Buffalo Raising on Livelihood of Karen Community in Pha-dan Village, Thakadnua Sub-district, Mae-Tha District, Lamphun Province

ณรงค์ฤทธิ์ อยู่เย็น¹, บุศรา ลิมนิรันดรกุล^{*}, สุรพล เศรษฐบุตร และ ประทานทิพย์ กระมล
Narongrit Yooyen¹, Budsara Limnirankul^{*}, Surapol Sreshthaputra and Prathanthip Kramol

บทคัดย่อ: การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลที่เกิดจากการจัดการเลี้ยงโคและกระบือของชุมชนปกากะญอ บ้านผาด่าน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ เกษตรกรชาวปกากะญอผู้เลี้ยงโคและกระบือ ในพื้นที่บ้านผาด่าน ตำบลทากาศเหนือ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน จำนวน 95 ราย เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสนทนากลุ่ม และแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง และใช้สถิติเชิงพรรณนาในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ค่าร้อยละ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการศึกษาพบว่า 1) ทุนด้านเศรษฐกิจ มีค่าเฉลี่ย 2.45 เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้นจากเดิม เกิดการออมจากการเลี้ยงโคและกระบือ สามารถเปลี่ยนเป็นเงินได้ในช่วงเวลาเร่งด่วน ทำให้มีการครอบครองปศุสัตว์มากขึ้น 2) ทุนด้านสังคมและวัฒนธรรม เปลี่ยนแปลงดีขึ้นเล็กน้อย ค่าเฉลี่ย 2.06 พบว่าอัตราการว่างงานลดลง เนื่องจากมีเกษตรกรเริ่มเลี้ยงโคและกระบือมากขึ้น และทำให้มีงานทำเสริมจากการรับจ้างที่ไม่มีระยะเวลาชัดเจน 3) ทุนด้านศักยภาพบุคคล พบว่ามีค่าเฉลี่ยรวม 2.36 เกษตรกรส่วนใหญ่มีความรับผิดชอบในหน้าที่และให้ความสำคัญกับการส่งผลกระทบต่อผู้อื่น ลดความขัดแย้ง นอกจากนี้ยังพบว่า เกษตรกรมีความรู้ในการเลี้ยงมากขึ้น จากประสบการณ์และการแลกเปลี่ยนความรู้กันเองในกลุ่มผู้เลี้ยง 4) ทุนด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อม พบว่ามีค่าเฉลี่ย เท่ากับ 2.35 โคและกระบือช่วยกำจัดวัชพืช มูลสัตว์สามารถสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้กับดินได้ และยังเป็นรายได้เสริมอีกด้วย ทั้งนี้ยังพบว่า ถนนเชื่อมต่อกับพื้นที่ทำการเกษตร มีสภาพดีขึ้นเนื่องจากเกษตรกรใช้ทุนบางส่วนจากการจำหน่ายโคและกระบือในการสร้างเส้นทางดังกล่าว และ 5) ทุนด้านธรรมชาติ ค่าเฉลี่ยรวม 2.09 อาหารป่าหรือของป่า พบว่ามีแนวโน้มลดลง เนื่องจากการเข้าไปใช้ประโยชน์ของคนในพื้นที่ และจากการเข้าไปหากินของฝูงโคกระบือ ทั้งนี้ จำนวนโคและกระบืออยู่ในปริมาณที่สามารถควบคุมได้ และชาวปกากะญอสามารถทำการฟื้นฟูอาหารป่าหรือของป่าได้ดี

คำสำคัญ : ผลลัพธ์, ทุน 5 ด้าน, วิถีชีวิตที่ยั่งยืน, ปกากะญอ

ABSTRACT: The objective of the study was to understand the management pattern cattle and buffalo for sustainable livelihood in Karen Pha-dan Village. The sample size was Karen farmer participatory approach and semi-structured questionnaire were applied the statistical methods such as descriptive statistics include percentage, mean and standard deviation. The result found

¹ ภาควิชาพัฒนาเศรษฐกิจการเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
Department of Agricultural Economy and Development, Faculty of Agriculture, Chiang Mai University, Muang District, Chiang Mai

* Corresponding author: lbudsara@gmail.com

that 1) Economic asset, an average of 2.45 farmer have higher income and more saving occurred from raise cattle and buffalo. The saving money of farmer able to changing into cash money when it required. 2) Social and Culture asset found a few changed with average 2.06, unemployment rate decreases because the farmers began raising cattle and buffalo and earned more money from having extra time from raising cattle. 3) Human asset found that the total average 2.36 most farmer had more responsibilities and awareness raising of their own with cause less controversy to other farmer. Farmers have increased in experience and knowledge have shared any member. 4) Physical and environment asset, the average 2.35 of weed residue and cattle compost enhance soil fertility and farmer can make money from selling cattle compost. Infrastructure such as roads and electricity have improved, due to the economic conditions of farmers improved. 5) Natural asset, an average 2.09 of forest product and biodiversity have decreased due to the increase of human access and feeding of cattle. The number of livestock that can be controlled and farmers can be rehabilitated forest products.

Keyword: Result, 5 assets, Sustainable Livelihood, Karen

บทนำ

วิถีชีวิตของชุมชนปกากะญอมีรูปแบบการพึ่งพาอาศัยธรรมชาติเป็นหลัก ทั้งดิน น้ำ และป่าไม้ โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของการดำเนินชีวิตและการอนุรักษ์ไปพร้อม ๆ กัน มีอาชีพเกษตรกรรมเป็นเส้นเลือดหล่อเลี้ยงทุกคนในชุมชนดังนั้นผลผลิตทางการเกษตรจึงเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตเช่นเดียวกัน ซึ่งในแต่ละพื้นที่มีรูปแบบการจัดการที่แตกต่างกันออกไป อย่างไรก็ตาม พบว่าชาวปกากะญอมีวัฒนธรรมที่ต้องพึ่งพิงสัตว์เลื้อย ทั้งในแง่ของอาหาร แรงงาน ทุนทางการเงิน ตลอดจนพิธีกรรมความเชื่อการเลี้ยงปศุสัตว์เป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีพของชาวปกากะญอ วิถีชีวิตดังกล่าวผูกพันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (ประเสริฐ, 2544) โดยแทรกซึมอยู่ในวิถีชีวิตทุกด้าน เป็นแหล่งอาชีพที่เป็นโครงสร้างหลักของชุมชนการดำเนินการโดยอาศัยหลักการง่าย ๆ คือ การให้ธรรมชาติดูแลกันเอง ใช้ภูมิปัญญาและความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในการจัดการเลี้ยงดูปศุสัตว์ ซึ่งเป็นตัวแปรที่ช่วยสร้างความอุดมสมบูรณ์ และสามารถพึ่งพาตนเองได้ เป็นรูปแบบการเลี้ยงที่ส่งผลต่อความยั่งยืนทั้งในธรรมชาติและชาวปกากะญอต่อไป การดำรงชีวิตโดยใช้แนวคิดเชิงธรรมชาติ สามารถสร้างรายได้และอาหารจากการเลี้ยงโค-กระบือในพื้นที่ป่า อาศัยธรรมชาติเป็นตัวกลางในการเลี้ยงดูมีการจัดการโดยกลุ่มสังคมผู้เลี้ยงโคและกระบือ ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วจะมีรอบของการเลี้ยงปล่อยในพื้นที่ป่า สลับกับการเลี้ยงในพื้นที่นาและบ้านของตนเองเป็นประจำ

ทุกปี อย่างไรก็ตาม ในระยะเวลาที่ผ่านมา ยังไม่มีการศึกษาด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น และวิธีการจัดการของชุมชน ซึ่งเกษตรกรในพื้นที่ดำเนินมาหลายช่วงอายุมีการเปลี่ยนผ่านประสบการณ์และวิธีการที่ยั่งยืนของชาวปกากะญอบ้านผาด่าน ดังนั้นผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาผลที่เกิดจากการจัดการเลี้ยงโคและกระบือที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและการดำรงชีพของชุมชนปกากะญอบ้านผาด่าน ตำบลทากาศเหนือ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน เพื่อค้นหาวิธีการปรับตัวที่นำไปสู่ความยั่งยืนในชีวิต ตลอดจนการปรับปรุงวิธีการจัดการเลี้ยงโคและกระบือให้มีคุณภาพที่ดียิ่งขึ้น"

วิธีการศึกษา

ประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ เกษตรกรปกากะญอ บ้านผาด่าน ตำบลทากาศเหนือ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน จำนวน 552 ราย โดยผู้วิจัยกำหนดตัวอย่าง 2 วิธี คือ การสุ่มแบบเฉพาะเจาะจง จำนวน 10 ราย เนื่องจากเป็นกลุ่มบุคคลที่มีประสบการณ์ความรู้ในการเลี้ยงโคและกระบือเป็นอย่างดี และกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการของ Taro Yamane (Yamane, 1973) จำนวน 85 ราย สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ การสนทนากลุ่ม การสังเกตการณ์ และแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง วิเคราะห์ข้อมูลรูปแบบการจัดการของชุมชนปกากะญอ และผลลัพธ์ที่เกิดการจัดการเลี้ยงโคและกระบือ ด้านทุน 5 ด้าน (ทุนด้านเศรษฐกิจ ทุนด้านสังคมและวัฒนธรรม ทุนด้านศักยภาพบุคคลทุนด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อม

และทุนด้านชีวภาพ) ตามกรอบการวิเคราะห์วิถีชีวิตที่ยั่งยืน (Sustainable Livelihoods Approach: SLA) (DFID, 2001) โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา (สุภางค์, 2554) ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน สำหรับการกำหนดคะแนนผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการจัดการเลี้ยงโคและกระบือของชุมชนปากแกละอณู ผู้วิจัยสร้างขึ้นจากกระบวนการศึกษาหาความรู้จากข้อมูลเอกสารต่าง ๆ ประกอบด้วย ลักษณะคำถามปลายเปิดและปลายปิด โดยกำหนดให้ 3 คะแนน หมายถึง มากขึ้น 2 คะแนน หมายถึง เท่าเดิม และ 1 คะแนน หมายถึง ลดลง โดยมีเกณฑ์การให้คะแนนแบบมาตรวัดระดับผลลัพธ์ที่คือ คะแนนเฉลี่ยระหว่าง 2.34 – 3.00 หมายถึง เปลี่ยนแปลงมากขึ้น หรือในทางที่ดีขึ้น คะแนนเฉลี่ยระหว่าง 1.68 – 2.33 หมายถึง ไม่มีการเปลี่ยนแปลง และคะแนนเฉลี่ยระหว่าง 1.00 – 1.67 หมายถึง เปลี่ยนแปลงลดลง หรือในทางที่แย่ลง โดยให้เกษตรกรทำการเปรียบเทียบเหตุการณ์จากอดีตที่ผ่านมา 10 ปี กับปัจจุบัน ว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางใด

วิจารณ์และผลการศึกษา

จากการศึกษาบริบทพื้นที่ของชุมชนปากแกละอณูบ้านผาด่าน พบว่าตั้งอยู่ในเขตหุบเขา มีป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ล้อมรอบหมู่บ้าน มีพื้นที่ประมาณ 1,250 ไร่ อากาศหนาวเย็นตลอดปี ปัจจุบันมีประชากรจำนวน 162 ครัวเรือน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และอาชีพรับจ้างจากรัฐ โดยสามารถทำการเพาะปลูกได้ทั้งพืชไร่ และพืชสวน มีการทำนาแบบขั้นบันไดเนื่องจากพื้นที่มีความลาดชัน ไม่ผลได้แก่ ลำไย และมะม่วง มีการปลูกผักสวนครัว เพาะเลี้ยงครึ่ง ตลอดจนการเลี้ยงปศุสัตว์ โดยในปัจจุบันมีกระบือ จำนวน 713 ตัว และโค จำนวน 36 ตัว ซึ่งมีรูปแบบการหมุนเวียนการเลี้ยงทุกปี กล่าวคือ ระหว่างเดือนพฤษภาคม – เดือนพฤศจิกายน เกษตรกรจะเลี้ยงปล่อยให้หาอาหารเองตามธรรมชาติในพื้นที่ป่า ซึ่งตรงกับฤดูกาลเพาะปลูกของเกษตรกร ช่วยลดความเสียหายที่อาจเกิดจากโคและกระบือ และช่วยลดต้นทุนการผลิตได้ โดยกระบือจะหาหญ้า พืชพรรณผลไม้ รวมทั้งรากไม้ในพื้นที่ป่า ซึ่งในช่วงนี้กระบือจะสามารถเพิ่มขนาดตัวได้เป็นอย่างดี เนื่องจากได้อาหารที่มีความหลากหลาย ในทุกเดือน เกษตรกร

จะได้เดินเท้าเข้าป่าเพื่อติดตามฝูงกระบือของตนเองเพื่อตรวจสอบดูว่าฝูงเป็นอย่างไรบ้าง จำนวนเท่าเดิม หรือการการสูญหายไปหรือไม่ ซึ่งแต่ละฝูงเกษตรกรจะทำสัญลักษณ์ไว้ เพื่อเป็นเครื่องบ่งชี้ว่าเป็นฝูงของตนเอง ช่วยให้หาได้ง่ายขึ้น และเส้นทางการหาอาหารของกระบือจะไม่เปลี่ยนแปลงไปมากนักในแต่ละปี ทำให้เกษตรกรคาดเดาได้ว่า ฝูงกระบือจะเดินทางไปหากินที่ใด ในช่วงเวลานั้น ๆ หลังจากนั้นในช่วงเดือนธันวาคม – เดือนเมษายน ซึ่งเป็นช่วงที่เกษตรกรเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้ว จะต้อนฝูงออกมาจากป่า เพื่อให้หากินในพื้นที่นาของตนเอง หรือผู้อื่น ปล่อยให้แทะเล็มหญ้าและต่อขี้ข้าว ใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่นั้นโดยมีการสร้างคอกกันชั่วคราวและเพิ่งสำหรับวางฟางแห้งไว้ อาหารหลักที่ใช้เลี้ยงได้แก่ ฟางแห้ง และหญ้าสดจากธรรมชาติ ซึ่งยังขาดแคลนในช่วงฤดูแล้ง เกษตรกรต้องหาซื้อจากเกษตรกรรายอื่น หากไม่เพียงพอจำเป็นต้องหาซื้อจากเกษตรกรในพื้นที่ราบ (หมู่บ้านบริเวณเชิงเขา) และเก็บรวบรวมเองตามพื้นที่ธรรมชาติในบางเวลา

สำหรับการจำหน่ายโคและกระบือของเกษตรกรจากการสัมภาษณ์ พบว่าสามารถจำหน่ายได้ทุกช่วงอายุขึ้นอยู่กับความต้องการใช้เงิน และจำนวนโคและกระบือในฝูง แต่โดยส่วนใหญ่แล้วจะจำหน่ายที่อายุ 5 ปีขึ้นไป เนื่องจากได้ราคาดี และมีความคุ้มค่ามากที่สุด โดยมีพ่อค้าคนกลางเดินทางมารับซื้อในพื้นที่ ได้รับราคาตัวละประมาณ 25,000-50,000 บาท ขึ้นอยู่กับขนาดตัว และราคาตลาดในแต่ละปี เกษตรกรไม่สามารถต่อรองราคาได้ เนื่องจากมีผู้ค้าเพียงรายเดียวที่เข้ามาทำการซื้อในพื้นที่ การให้ราคาของพ่อค้าคนกลางเป็นเพียงการคาดคะเนด้วยสายตา ทำให้เกิดความไม่เป็นธรรมกับเกษตรกร อย่างไรก็ตามรูปแบบการจัดการเลี้ยงโคและกระบือของชุมชนปากแกละอณู ช่วยเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนได้หลายด้าน จากการศึกษาระยะต้นผลลัพธ์ที่เกิดจากการจัดการดังกล่าว พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นตลอดระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมา ผู้วิจัยได้จำแนกประเด็นผลลัพธ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ทั้งหมด 5 ประเด็น ตามกรอบการวิเคราะห์ทุน 5 ด้าน ของ SLA (DFID, 2001) ได้แก่

1) ผลลัพธ์ด้านทุนทางเศรษฐกิจ พบว่ามีค่าเฉลี่ยรวม 2.45 จากการที่เกษตรกรผู้เลี้ยงโคและกระบือส่วนใหญ่มีรายได้ในครัวเรือนมากขึ้นกว่าเดิม โดย

สามารถสร้างรายได้ให้กับเกษตรกรได้มากถึง 25,000 – 50,000 บาทต่อตัว การออมในครัวเรือนถือได้ว่าเป็นประเด็นหนึ่งที่เกษตรกรให้ความสนใจ ซึ่งพบว่าเกษตรกรมีการออมจากการเลี้ยงโคและกระบือเพิ่มมากขึ้น เป็นการออมเงินในระยะยาว ที่มีต้นทุนน้อย มูลค่าจะเพิ่มตามกาลเวลา นอกจากนี้ การเลี้ยงโคและกระบือยังเป็นแหล่งเงินที่สามารถหาได้หากมีความต้องการเร่งด่วนและความจำเป็น จากผลลัพธ์ที่ดีในด้านเศรษฐกิจ ทำให้เกษตรกรหลายคนเลือกที่จะลงทุนในโคและกระบือที่เลี้ยงไว้เพิ่มขึ้น มีการครอบครองเฉลี่ยสูงถึงครัวเรือนละ 8-9 ตัว และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในด้านต้นทุน พบว่ามีเกษตรกรมีต้นทุนน้อยรายการเนื่องจากการจัดการเลี้ยงโคและกระบือของเกษตรกรเป็นไปอย่างเรียบง่าย และพึ่งพาทรัพยากรจากธรรมชาติ อาศัยวัสดุเหลือใช้จากไร่นาของตนเอง โดยไม่พึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกหากไม่มีความจำเป็น

2) ผลลัพธ์ด้านทุนสังคมและวัฒนธรรม พบว่ามีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นเล็กน้อย แต่ประเด็นที่เปลี่ยนแปลงมากที่สุด คือ อัตราการว่างงานของคนในชุมชน การเลี้ยงโคและกระบือ สามารถสร้างงานสร้างรายได้ให้กับผู้คนในพื้นที่เป็นอย่างดี ซึ่งเกษตรกรบางรายที่ว่างงานจากการรับจ้างเริ่มเลี้ยงโคและกระบือในเวลาว่าง ประกอบกับมีต้นทุนค่าใช้จ่ายค่อนข้างน้อย แต่ได้รับผลตอบแทนสูง จึงทำให้มีเกษตรกรสนใจมากขึ้นกว่าเดิม นอกจากนี้ยังพบว่าความขัดแย้งของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติมีน้อยลง เป็นผลมาจากการวางกฎกติการะเบียบ และบทลงโทษ รวมทั้งตามความเชื่อของชาวปกากะญอเอง หากมีการกระทำผิด คณะกรรมการจะทำการตักเตือน รวมทั้งการคิดเป็นค่าปรับหรือบทลงโทษอื่นตามสมควร ซึ่งขึ้นอยู่กับความเสียหายที่เกิดขึ้น โดยส่วนใหญ่แล้วจะมีการประนีประนอมกันมากกว่าการลงโทษ นอกจากนี้ยังพบว่าเกษตรกรยังมีความรับผิดชอบต่อสังคมและผู้อื่นมากขึ้น สอดคล้องกับนิรมล (2557) กล่าวคือ มีความเห็นอกเห็นใจต่อผู้อื่น หลีกเลี่ยงการทำผิด ลดการกระทบกระทั่ง จึงทำให้เกิดปัญหาน้อยลง ถึงแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี แต่ก็ยังมีบางประเด็นที่ยังคงต้องการการเปลี่ยนแปลง คือ การรวมกลุ่มกันของเกษตรกร และการบริหารจัดการกลุ่ม ซึ่งในขณะนั้นยังไม่มีการจัดการบริหารงานของกลุ่ม ไม่มีการจัดตั้งกองทุนเพื่อการเลี้ยงโค-กระบือ หรือการจดทะเบียนจัดตั้งกลุ่มอย่างถูกต้องตามกฎหมาย

เป็นเพียงการพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารด้านการเลี้ยง หรือการป้องกันและการจัดการโรคระบาด ตลอดจนการถ่ายทอดประสบการณ์และเทคนิควิธีการเลี้ยงของเกษตรกรแต่ละรายเท่านั้น

3) ผลลัพธ์ด้านทุนทางศักยภาพบุคคล ภาพรวมเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี มีค่าเฉลี่ยรวม 2.34 โดยเฉพาะการมีความรับผิดชอบในหน้าที่การเลี้ยงโค-กระบือ มีค่าเฉลี่ยสูงถึง 2.62 เกษตรกรมีความรับผิดชอบในเรื่องของผลกระทบต่อผู้อื่น รวมทั้งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมมากขึ้น โดยจะพยายามหลีกเลี่ยงไม่ให้โคและกระบือเข้าใกล้พื้นที่ไร่นาของผู้อื่น ซึ่งประเสริฐ (2544) พบว่าเกษตรกรแก้ไขปัญหาด้วยการปล่อยให้หากินในพื้นที่ป่า ซึ่งจะคอยทำการตรวจตราอยู่เป็นประจำ นอกจากนี้ในช่วงที่ทำการเลี้ยงในพื้นที่ไร่นา เกษตรกรทำการสร้างคอกกั้นไว้ ซึ่งห่างจากบริเวณชุมชนพอสมควร ทำให้เกิดปัญหาด้านกลิ่นรบกวนน้อย จึงเป็นผลทำให้การอยู่ร่วมกันของคนชุมชนเป็นไปด้วยความสงบสุข และมีความขัดแย้งลดลง จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน พบว่าไม่พบความขัดแย้งรุนแรงจากการเลี้ยงโคและกระบือตลอดระยะเวลามากกว่า 10 ปีที่ผ่านมา ทำให้เกิดความยั่งยืนในแง่ของทุนทางสังคม และการอยู่ร่วมกัน นอกจากนี้ยังพบว่า ทักษะหรือความรู้ส่วนบุคคลของเกษตรกรในด้านการจัดการเลี้ยงโคและกระบือมีการพัฒนาที่ดีขึ้น เนื่องจากประสบการณ์และการแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกันอยู่เสมอ ทั้งนี้ยังมีในบางด้านที่มีการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างน้อยซึ่งต้องได้รับการพัฒนา คือ ด้านการจัดการฟาร์ม และด้านการใช้นวัตกรรมในการเลี้ยง ซึ่งเกษตรกรทำการเลี้ยงดูโดยอาศัยประสบการณ์เป็นส่วนใหญ่ ทำให้รูปแบบการเลี้ยงโคและกระบือเปลี่ยนแปลงไปไม่มากนัก ส่งผลให้การจัดการฟาร์มยังคงไม่ได้รับการพัฒนา ไม่มีโรงเรียน มีการใช้ปัจจัยในการดำเนินงานต่าง ๆ ที่ยังต้องปรับปรุงเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ เช่น ด้านการทำบัญชีการบริหารการเงิน ดังนั้นผลตอบแทนยังเป็นลักษณะรายได้ที่เพิ่มขึ้นแต่ยังไม่ใช้กำไรสูงสุด

4) ผลลัพธ์ด้านทุนทางกายภาพและสิ่งแวดล้อม พบว่าเป็นด้านที่เปลี่ยนแปลงมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยรวมเท่ากับ 2.56 โดยเฉพาะในเรื่องของความอุดมสมบูรณ์ของดิน สอดคล้องกับประเสริฐ (2544) พบว่าร่องรอยการเดินทางเหยียบย่ำของโคและกระบือ จะช่วยทำให้หน้าดินมีความแน่นขึ้น ช่วยพัฒนาดินประเภท่วน

ชุย ที่ชาวปกากะญอ เรียกว่า ห่อไข่ชะอะชุย เป็นดินที่มีเนื้อ หรือ ห่อไข่ญา มูลโคและกระบือในบริเวณแปลงนาและพื้นที่ป่า สามารถเพิ่มปุ๋ยและแร่ธาตุให้กับดินได้เป็นอย่างดี ซึ่งหากมีมากเกินไปเกษตรกรจะมีการควบคุมปริมาณมูลส่วนเกิน ด้วยการตากแห้งแล้วขายเป็นปุ๋ยคอกสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนได้อีกทาง นอกจากนี้โคและกระบือยังช่วยกระจายเมล็ดพันธุ์หญ้า ซึ่งจะติดกับรอยเท้า ซึ่งช่วงฤดูฝนจะแพร่กระจายและกลายเป็นแหล่งอาหาร ในด้านกลิ่นและของเสียจากการเลี้ยงโคและกระบือ พบว่าไม่มีปัญหาเกิดขึ้น เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่สร้างคอกกันไว้ในพื้นที่นาของตนเอง ซึ่งห่างไกลจากบริเวณที่อยู่อาศัย หากเลี้ยงไว้บริเวณบ้าน จะมีการจัดการมูลหรือของเสียอยู่เป็นประจำ นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างเส้นทางคมนาคมในหมู่บ้าน ยังพบว่าเส้นทางคมนาคมในพื้นที่ทำการเกษตรมีความสะดวกสบายมากขึ้น เป็นการร่วมมือกันของชาวปกากะญอและองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น โดย ดาริกา (2556) พบว่า เกิดการร่วมมือจากทั้งสองฝ่าย เกษตรกรใช้ทุนบางส่วนจากการจำหน่ายปศุสัตว์ ประกอบกับงบประมาณจากองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ทำให้เกิดเส้นทางเชื่อมต่อชุมชนกับพื้นที่การเกษตรของตนเอง ซึ่งทำให้สามารถขนส่งสินค้าเกษตร และนำปัจจัยการผลิตต่าง ๆ เข้าไปได้สะดวกยิ่งขึ้น ทั้งนี้ในชุมชนมีการแบ่งพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์และเพื่อการใช้สอยอย่างชัดเจน ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้นเช่นกัน

5) ผลลัพธ์ด้านทุนทางธรรมชาติ พบว่ามีค่าเฉลี่ยรวม 1.76 พบว่า อาหารป่าหรือของป่า จำพวกหน่อไม้ ผักป่า เห็ด ไม้ผล ตลอดจนสิ่งมีชีวิตขนาดเล็กที่ชาวปกากะญอนิยมนำมาบริโภคและหามาจำหน่ายเพื่อเป็นรายได้เสริมให้กับครัวเรือนมีปริมาณลดลงเล็กน้อย เนื่องจากการเข้าไปใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่องของเกษตรกร และการเข้าไปในหากินในพื้นที่ป่าของฝูงโคและกระบือ จากการสัมภาษณ์เกษตรกร พบว่าจำนวนโคและกระบือยังอยู่ในปริมาณที่สามารถควบคุมและจัดการได้ กล่าวคือฝูงโคและกระบือจะสร้างความเสียหายกับของป่าเพียงบางส่วนเท่านั้น ซึ่งชาวปกากะญอสามารถฟื้นฟูสภาพสิ่งแวดล้อมให้กลับมาดีมีสภาพใกล้เคียงกับสภาพเดิมได้ ทั้งนี้ชุมชนมีการกำหนดกฎเกณฑ์การเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าไว้อย่างชัดเจน ชาวปกากะญอ

ยังปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ดังกล่าวไว้อย่างเคร่งครัด ดังนั้นชาวปกากะญอบ้านผาด่านจึงยังได้รับประโยชน์จากการหาอาหารจากป่า แต่มีปริมาณลดลงกว่าในอดีต

สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาผลของการจัดการเลี้ยงโคและกระบือต่อวิถีชีวิตของชาวปกากะญอบ้านผาด่าน พบว่าการเลี้ยงโคและกระบือเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของชุมชน เนื่องจากเป็นแหล่งอาชีพที่เป็นโครงสร้างหลักของชุมชน และถูกแทรกอยู่ในวิถีชีวิตของชาวปกากะญอ การจัดการเลี้ยงโคและกระบือที่ผ่านขั้นตอนต่าง ๆ มากมาย ถูกกลั่นกรองเป็นความรู้ประสบการณ์ และผลกระทบที่ส่งต่อมายังรุ่นลูกรุ่นหลานในปัจจุบัน ตลอดระยะเวลายาวนาน จนเกิดเป็นผลลัพธ์ด้านต่าง ๆ ขึ้นมา ซึ่งสามารถจำแนกประเด็นผลลัพธ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ทั้งหมด 5 ประเด็น โดย **ผลลัพธ์ด้านทุนทางเศรษฐกิจ** พบว่าเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี เกษตรกรสามารถสร้างรายได้และการออมจากการเลี้ยงโคและกระบือ สามารถเปลี่ยนเป็นเงินสำหรับใช้จ่ายยามที่เร่งด่วนหรือยามจำเป็น และลดการพึ่งพาจากบุคคลภายนอก

สำหรับ **ผลลัพธ์ด้านทุนทางสังคมและวัฒนธรรม** พบว่าการว่างงานของคนในชุมชนลดลง ชาวปกากะญอบางส่วนหันมาเลี้ยงโคและกระบือเพื่อเป็นอาชีพมากยิ่งขึ้น ซึ่งช่วยลดช่องว่างของการว่างงานในชุมชนได้เป็นอย่างดี ความขัดแย้งจากการเลี้ยงโคและกระบือกับชาวบ้านทั่วไป พบว่ายังเกิดปัญหามีบ้างแต่เป็นเรื่องเล็กน้อยที่สามารถไกล่เกลี่ยและเจรจาตกลงกันได้ เป็นผลมาจากการมีทุนทางสังคมที่ดีคือมีการวางกฎระเบียบ และบทลงโทษไว้อย่างชัดเจน ตลอดจนการมีความรับผิดชอบต่อสังคมและผู้อื่นมากขึ้น ทำให้เกิดความสงบสุข เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างคนในชุมชนได้ และใช้ชีวิตอย่างพอเพียงที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตพื้นบ้านของชาวปกากะญอ ทั้งนี้เกษตรกรยังขาดการรวมกลุ่มผู้เลี้ยงโคกระบือ เป็นเพียงการรวมกลุ่มกันแบบสังคมผู้เลี้ยงเท่านั้น ในส่วนของ **ผลลัพธ์ด้านทุนทางศักยภาพบุคคล** เกษตรกรมีความรู้จากการสังเกตประสบการณ์มาเป็นเวลานาน เกษตรกรรายใหม่จะได้รับข้อมูลข่าวสาร ตลอดจนทักษะความรู้ด้านต่าง ๆ

Table 1 The result of management pattern of cattle and buffalo raising in Pha-dan Village (n=85)

The result	The level changes			$\bar{x}$	S.D	Changes
	Decreased	Same	Increased			
Economic Asset						
1) The income of household farmers	2 (2.35)	28 (32.95)	55 (64.70)	2.62	0.50	Increased
2) Reduction of debt	4 (4.71)	47 (55.29)	34 (40.00)	2.35	0.06	Increased
3) The effect on investment production of cattle	11 (12.94)	57 (67.06)	17 (20.00)	2.07	0.06	Same
4) Bargain the purchase of middlemen	9 (10.59)	64 (75.29)	12 (14.12)	2.04	0.05	Same
5) Number of cattle	5 (5.90)	21 (24.71)	59 (69.40)	2.64	0.06	Increased
6) The overall economy of the household	1 (1.17)	21 (24.71)	63 (74.12)	2.72	0.05	Increased
7) The saving from cattle raising	0	21 (24.71)	64 (75.29)	2.75	0.05	Increased
			Average	2.45	0.12	Increased
Social and Culture Asset						
1) Farmer group	14 (16.47)	71 (83.53)	0	1.84	0.04	Same
2) Group management	6 (7.06)	72 (84.70)	7 (8.24)	2.01	0.04	Same
3) The rules or agreements in the raising of cattle	3 (3.53)	71 (83.53)	11 (12.94)	2.09	0.04	Same
4) Compliance with the rules and agreements of cattle	4 (4.71)	68 (80.00)	13 (15.29)	2.11	0.05	Same
5) Develop / create a fund related to the farmer group	5 (5.90)	72 (84.70)	8 (9.40)	2.04	0.04	Same
6) The rotation of laborer	6 (7.06)	68 (80.00)	11 (12.94)	2.06	0.05	Same
7) A good attitude for raising cattle and buffaloes.	0	45 (52.94)	40 (47.06)	2.47	0.05	Increased
8) Preservation of traditional culture	0	50 (58.82)	35 (41.18)	2.41	0.05	Increased
9) Unemployment rate	24 (28.24)	51 (60.00)	10 (11.76)	1.84	0.07	Decreased
10) The conflict in the exploitation of natural resources	22 (25.87)	60 (70.59)	3 (3.53)	1.78	0.05	Decreased
			Average	2.06	0.05	Same
Human Asset						
1) Skill or Knowledge of raising cattle and buffalo	0	56 (65.88)	29 (34.12)	2.34	0.05	Increased
2) Farm management	2 (2.35)	71 (83.53)	12 (14.12)	2.12	0.04	Same
3) Used a new innovation and technique	3 (3.53)	80 (94.12)	2 (2.35)	1.98	0.03	Same

Table 1 The result of management pattern of cattle and buffalo raising in Karen Pha-dan Village (continue) (n=85)

The result	The level changes			$\bar{x}$	S.D	Changes
	Decreased	Same	Increased			
4) Self-reliant	0	34 (40.00)	51 (60.00)	2.60	0.06	Increased
5) The responsibility of raising cattle and buffaloes	0	32 (37.65)	53 (62.35)	2.62	0.06	Increased
			Average	2.34	0.05	Increased
Physical and Environment Asset						
1) The convenience of transportation	0	36 (42.35)	49 (57.65)	2.58	0.05	Increased
2) Management of water resources	1 (1.17)	49 (57.65)	35 (41.18)	2.39	0.06	Increased
3) The fertility of the soil	4 (4.71)	15 (17.64)	66 (77.65)	2.73	0.06	Increased
4) Forest and Nature conservation area	2 (2.35)	52 (61.18)	31 (36.47)	2.34	0.06	Increased
5) Compost enhance soil fertility	0	36 (42.35)	49 (57.65)	2.58	0.05	Increased
6) Weed management	1 (1.17)	36 (42.35)	48 (56.48)	2.55	0.06	Increased
			Average	2.56	0.06	Increased
Natural Asset						
1) Species of plants and animals in the forest	49 (57.65)	21 (24.71)	15 (17.64)	1.60	0.07	Decreased
2) Forest Products	48 (56.48)	23 (27.05)	14 (16.47)	1.60	0.07	Decreased
3) The food of wildlife	15 (17.65)	47 (55.30)	23 (27.05)	2.09	0.07	Same
			Average	1.76	0.07	Decreased

(xx.xx) mean percentage

ผ่านการพูดคุยระหว่างกลุ่มสังคมผู้เลี้ยง ผลลัพธ์ด้านทุนทางกายภาพและสิ่งแวดล้อม พบว่าเกิดความอุดมสมบูรณ์ของดินมากขึ้น สามารถทำการเพาะปลูกได้ผลผลิตดี และด้านโครงสร้างทางกายภาพ โดยเฉพาะด้านเส้นทางเชื่อมต่อกับชุมชนพื้นที่ทำการเกษตรมีความสะดวกสบายกว่าเดิม เนื่องจากได้รับการสนับสนุนจากองค์การปกครอง

ส่วนท้องถิ่น ตลอดจนเกษตรกรใช้รายได้บางส่วนจากการจำหน่ายโคและกระบือเพื่อนำมาสร้างเส้นทางดังกล่าว จากภาพรวมของผลลัพธ์ด้านต่าง ๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีแล้วนั้น ยังพบว่ามีอยู่บางด้านที่มีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงลดน้อยลงเล็กน้อย คือ ผลลัพธ์ด้านทุนธรรมชาติ จากการสัมภาษณ์เกษตรกรพบว่า อาหารป่าหรือของป่า มี

ปริมาณลดลง ซึ่งเกิดจากการเข้าไปใช้ประโยชน์ของ
เกษตรกร และการออกหากินของฝูงโคและกระบือ
แต่อยู่ในปริมาณที่สามารถจัดการฟื้นฟูสภาพได้

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ นำไปสู่ผลการศึกษาวิตี
ชีวิตที่ยั่งยืนของชาวปกาสัยและชาวบ้านผาด่าน
เนื่องจากสามารถพึ่งพาตนเองได้ ลดการพึ่งพาจาก
ภายนอก ใช้ชีวิตโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของธรรมชาติ
ดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย และเกื้อกูลกันระหว่างคน
กับธรรมชาติ ต่างฝ่ายต่างเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับ ส่งผล
ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีจนถึงปัจจุบัน การ
ใช้ชีวิตที่มีแนวทางการปฏิบัติเช่นนี้ ผนวกกับประสบการณ์
ในการเลี้ยงโคและกระบือกลายเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น
ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ทำให้เกิดความแตกต่าง
จากพื้นที่อื่น ๆ ดังนั้น หากมีการนำไปประยุกต์ใช้กับ
พื้นที่อื่นให้เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ จะช่วยนำไปสู่การ
พัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนนั้นให้ดียิ่งขึ้นไป

คำขอบคุณ

ผู้วิจัยขอขอบคุณ ผู้ใหญ่บ้านผาด่าน และเกษตรกร
ชาวปกาสัยและโคผู้เลี้ยงโคและกระบือทุกท่าน ที่ให้
ความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ขอขอบ
พระคุณมา ณ โอกาสนี้

เอกสารอ้างอิง

- ดาริกา สุวรรณมงคล. 2556. บทบาทขององค์กร
ท้องถิ่นต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ใน
พื้นที่ลุ่มน้ำแม่ ขนาดอำเภอ แม่ทา จังหวัด
ลำพูน. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต
สาขาส่งเสริมการเกษตร คณะเกษตรศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- นิรมล นະชอ. 2557. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของกลุ่มชาติพันธุ์บ้านห้วยขมนอก
ตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย.
วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชายุทธศาสตร์การพัฒนาศาสตร์
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
- ประเสริฐ ตระการศุภกร. 2544. รายงานผลวิจัย
“การพัฒนาศักยภาพชุมชนชาวเขากับการ
ลงทุนทางวัฒนธรรมเพื่อ ความมั่นคงทาง
เศรษฐกิจและสังคม กรณีศึกษา: กระบวนการ
จัดการทางเศรษฐกิจที่ ยั่งยืนของชุมชนไทย
ภูเขา 5 เผ่า”. สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและ
วัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย
(ศ.ว.ท), เชียงใหม่.
- สุภางศ์ จันทวานิช. 2554. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิง
คุณภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 10 กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- DFID. 2001. Sustainable Livelihood Guidance
Sheets. [http://www.livelihoodscentre.org/
documents/20720/100145/
Sustainable+livelihoods+guidance+sheet
s/8f35b59f-8207-43fc-8b99-
df75d3000e86](http://www.livelihoodscentre.org/documents/20720/100145/Sustainable+livelihoods+guidance+sheets/8f35b59f-8207-43fc-8b99-df75d3000e86). Accessed 27 Jan. 2018
- Yamane Taro . 1973. Statistics : an introductory
analysis. New York: Harper & Row.